

A páli szótériológia néhány sajátossága és „Krisztus vére” az első századi engeszteléstéológia összefüggéseiben a Róm 3,25a vizsgálata alapján

Emese JASPER-MAKAY¹

Abstract

The Christian idea of Christ as the ultimate sacrifice replacing all animal sacrifices surfaces in the soteriological concepts of atonement theology. However, these concepts are far from clear, pointing to dilemmas in the interpretation of the Christ event as early as the first century. In the New Testament, the term „blood of Christ” is a „window” that gives us a glimpse into the process of spiritualization of the sacrificial logic. In this, Paul's theological reflection was influential and set the course for the development of atonement theology in the first century. This paper examines the concise soteriological passage of Romans 3:25a and establishes the contours by which Paul incorporated the logic of sacrifice into his own soteriological perspective, how he related to the concept of "the blood of Christ", and how this influenced the development of Christian atonement doctrine.

Keywords

Soteriology, spiritualization, Christ's blood, atonement, sacrifice, reification

BEVEZETÉS

Az intertestamentális korban a zsidó bölcsek szemléletében végbement spiritualizálódási folyamat eredményeképpen kibontakozó farizeusi mozgalomban az áldozatokra vonatkozó törvények tanulmányozása kezdte betölteni az áldozat szerepét.² Az áldozatban a törvény megtartását, parancsolat teljesítését látták. Ez rávilágít a rítust létrehívó ősi koncepció teológiai elhalványodására, arra, hogy az már nehezen volt megragadható az áldozat kultikus dramatizációjában³, a résztvevők reflexiója pedig végképp nem kapott teret. Ez tükröződik az első században a rabbinikus irodalom által rögzített dilemmákban.⁴ Ugyanakkor a gyakorlat

---

¹Drs. Jasper-Makay Emese, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Újszövetség Tanszék. emese.makay1@gmail.com

² SANDERS, E. P., *Paul and Palestinian Judaism*, Philadelphia, Fortress, 1977, 165. Nátán rabbi *Az atyák bölcs mondásai* c. aggadikus műhöz írt traktátusában leírja, hogy amikor valaki a Szentírás magyarázatával foglalkozik, az olyan, mintha „kövérjét és vért áldozott volna az oltáron”. *Talmud, Avot dōrabbi Nátán*, 9b-t idézi Finlan, *Background*, 50.

³ FINLAN, Stephen, *The Background and Contents of Paul's Cultic Metaphors*, SBL 19, Leiden, Boston, Brill, 2004, 11.

⁴ DAVIES, William David, *Paul and Rabbinic Judaism. Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, Philadelphia, Fortress Press, 1948¹, 1980⁴, 235. Davies leírja, hogy félrevezető lenne túlértékelni az első századi áldozati kultusz szimbolikus jelentőségét. Ez tükröződik vissza a rabbinikus irodalomban: *Num. Rabbah* 19; cf. *Pesiq. Rab. Kah.* 4,7. Jacob Milgrom is ír a témában egy tanulmányában, amelyben a Num 19-ben előírt áldozati rendelkezés körül kialakult zavar és értetlenség szemléltetésére idézi Johanán Ben Zakáj és egy hitetlen beszélgetését. Ennek végén a tanítványai arra kérik a rabbit, hogy számukra is magyarázza meg a vörös tehén áldozatában mutatkozó paradoxont: „miközben megtisztítja a tisztátalant, beszennyezi a tisztát”. A rabbi, hogy ezt a kihívást is megnyerje,

szintjén az áldozati rendszert a kultikus szokásmechanizmus továbbműködtette, melyben a vérnek központi szerepe volt a tisztasági szabályok és a liminalitás⁵ kifejeződésében, és amely mögött a Lev 17,11-ben megfogalmazott isteni rendelkezés tekintélye állt. „Mert a test lelke a vérben van, és én az oltárra adtam azt nektek, hogy engesztelést szerezzen értetek. Mert a vér a benne levő lélek által szerez engesztelést.” Nagy hatással voltak a hellenizmus mint szuperkultúra filozófiai irányzatai, melyek az áldozati logika további spiritualizálódásához vezettek, az interiorizáció és az erőteljesen metaforizáló jelleg a szinkretizmus irányába mozdította a vallásos gondolkodást.⁶ A hellenizálódó mindennapokat átszövő áldozati kultúrában a születő kereszténység tanításában az áldozati logika meghatározó volt, amelyben azonban az önreflektív személyiség fontos szerephez jutott. Ebben a felfokozott, spirituálisan kritikus korszakban Pál apostol számára a vér és áldozat jelentősége Krisztus felől nézve magyarázatot várt. Az öskeresztény hagyományok az engeszteléstéológia korai és intenzív kibontakozását mutatják, aminek háttérében a Krisztus-eseményhez való személyes kötődés és annak identitásképző, szemléletformáló hatása áll. Pál szótériológiája ennek különösen erőteljes és egyúttal sajátos lenyomata.

Pál, a keresztény engeszteléstéológia megalapozója

Vitatható, hogy Pál szótériológiájában mekkora súllyal esik latba az áldozati logika. Tény azonban, hogy az apostol spiritualizáló működését figyelhetjük meg abban, ahogyan kifejezéseket, toposzokat kölcsönöz a kultikus hagyományokból, új jelentéssel ruházza fel azokat.⁷ Az áldozati modellt konnotáló „Krisztus vére” kifejezés nem allegorikus megfeleltetésként szerepel Pálnál. Sokkal inkább egy érintkezési felület, egy összekapcsoló pont, amely révén más metaforák is megalkothatóvá, illetve bevonhatókká válnak a Krisztus-esemény értelmezésébe. A következő igehelyek a keresztény engeszteléstan tartópilléreiként emelkednek a páli szótériológiából: az apostol a Róm 8,3-ban Krisztusról mint vétekáldozatról beszél, az 1Kor 5,7-ben mint páskabarányról, az 1Kor 11,25-ben mint az új szövetségről az ő vérében, a Róm 3,25-ben pedig Krisztus mint a „kegyelem széke” (ἰλαστήριον) jelenik meg, a hely, amelyet

---

más, de szintén kitérő választ ad a tanítványainak: a Num 19,1 alapján egyszerűen idézi az Úr megkérdőjelezhetlen rendelkezését. (*Pesikta di rabbi Kahana* 4,7) MILGROM, Jacob, „The Paradox of the Red Cow,” *Vetus Testamentum*, XXXI, 1 (1981), 62–63.

⁵ A liminalitás koncepciója a marginalitással összefüggésben érthető meg. Az áldozati rítus során a füst, a vér, az ajtók stb. marginális képi ábrázolásainak széles körű használatát láthatjuk. Ezek által a "szentnek" tulajdonított ambivalens érték, valamint a tisztaságnak és a tisztátalanságnak tulajdonított jelentőség fejeződik ki. DUNNILL, John, *Covenant and Sacrifice in the Letter to the Hebrews*, SNTS 75, Gen. ed. THRALL, Margaret E., Cambridge, Cambridge University Press, 1992, 80.

⁶ Stephen Finlan Pál apostol engesztelésmetaforáinak vizsgálata során mélyrehatóan foglalkozik a keresztény engeszteléstan kultikus gyökereivel, problematikuságával, miközben fenomenológiai megállapításokat tesz. Rámutat, hogy a racionalizálás általános vonása minden áldozati hagyománynak. Az áldozati kultúrákban megfigyelhető az áldozat spiritualizáló újraértelmezésének és metaforikus újradefiniálásának folyamata, mely egyértelműen elmozdulást mutat a konkrét jelentéstől az absztrakt értelmezés és interiorizáció (belsővé tétel) felé. Finlan a spiritualizálás hat szintjét határozza meg, amelyeknek segítségével az áldozati kultusz megértésében végbement változásokat törekszik szisztematikusan csoportosítani, és ezeket elsősorban a zsidó, illetve más nagy kultúrák (pl. görög, indiai, kínai) hagyományából vett példákkal és párhuzamokkal szemlélteti: 1. Az áldozat fokozatos megváltoztatása a helyettesítés és a szimbolizáció révén. 2. Az áldozat szimbolikus vagy moralizáló értelmezése, melyben újabb jelentésekkel bővül. 3. Interiorizálás – belsővé tétel. A belső indíttatás megerősítése. 4. A kultikus kifejezések metaforikus használata a nem rituális tapasztalások leírására. 5. Az áldozat, különösen a véres áldozat elutasítása. 6. A spirituális átformálódás mint a kegyesség igazi célja. Ld. bővebben: FINLAN, *Background*, 47–70. Ld. még: FINLAN, Stephen, *Problems with Atonement. The Origins of, and Controversy about, the Atonement Doctrine*, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2005, 20–29.

⁷ Finlan ezt a spiritualizáció negyedik szintjére teszi. Ld. 6. lábjegyzet.

áldozati vérrel hintettek meg az Engesztelés Napja ünnepén. Ez utóbbiban a ἱλαστήριον szónak a „kegyelem széke” fordítása egyfelől magyarázatra szorul, másfelől megfelelő kiindulási pontnak tűnik, hogy a mellette szereplő ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι (az ő vérében) kifejezéssel kapcsolatban a szókép spirituális szintre emelt és metaforizált működésével foglalkozunk. A tanulmányban a Róm 3,25a szótériológiai „sűrítményét” vizsgáljuk, melynek végén következtetéseket fogalmazunk meg arra vonatkozóan, hogy Pál milyen módon építette be az áldozati logikát a szótériológiájába, hogyan viszonyult a „Krisztus vére” fogalomhoz, és ez hogyan befolyásolta a keresztény engeszteléstani alakulását.

Hermeneutikai rétegek pulzálása a fordításokban

ὄν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον διὰ [τῆς]⁸ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι [...] (BGT) – Isten őt tette nyilvánosan az engesztelés eszközzé tulajdon vérével – a hit által – (STL)

Daniel P. Bailey a Róm 3,25-öt vizsgálva mélyrehatóan foglalkozik a ἱλαστήριον szó jelentésével, fordítási konvencióival, és alapvetően vitatja azokat. Megállapítja, hogy a ἱλαστήριον szó fordításai több nyelvben a zsidó áldozati kultuszban gyökerező jóvátétel vagy engesztelés funkciók nyomán metaforikus értelemben magára az áldozatra történő alkalmazást tükrözik, és nyelviileg a ἰλάσκεσθαι, ἐξιλάσκεσθαι (כפר) (Lev 16) szavakkal való kapcsolatra alapoznak. A Róm 3,25a lentebb bemutatott magyar fordításainak többsége is ezt teszi, valamint ezt a hagyományt követi általában a fordítások többsége is. Simon Tamás László (STL) magyar fordítása azért figyelemre méltó, mert megpróbál az eredeti jelentéshez közelebb álló megfogalmazással élni, ami az igeverset az eredeti páli gondolathoz akarja visszavezetni: az Isten igazságának a kinyilvánításában „Krisztus a kinyilatkoztatás határozott eszköze és hordozója”⁹. Ezáltal eltér az igevers fordításaiban tükröződő konvencionálisan már továbbmetaforizált értelmezéstől, azaz, hogy a ἱλαστήριον-t engesztelő áldozatként értjük. Bailey rámutat, hogy a fordítási hagyomány nagyrészt figyelmen kívül hagyja a LXX és más görög szövegforrásokban előforduló konkrét, nem metaforikus használatát a ἱλαστήριον szónak, amint az az Ószövetségben kerül elének, vagy a görög áldozati ajándékok esetében történik.¹⁰

A Róm 3,25a metaforikus fordításában erősen közrejátszik, hogy Pál másutt, pl. a 8,3-ban, Jézust a „bűnért való [élő] áldozatként” mutatja be. A περὶ ἁμαρτίας kifejezés bevett hívószava a Leviticusból ismert vétekáldozatnak (תקריב) a LXX-ban (Lev 4; 6,25; 16,5–15; Exod 29,36; Ez 43,21). A két páli megfogalmazás összekapcsolása Jézus személyében, amelyben a ἱλαστήριον mintha véráldozat vagy annak bemutatása lett volna, hamis szillogizmusnak bizonyul Bailey elemzése szerint. A Kr.u. 2. sz. közepéig a szónak két alkalmazása volt elterjedt: egyfelől Izraelnek a Szentek Szentjében elhelyezett Szövetség ládájának a fedelét jelentette, héberül כפרת, jelentése a „kegyelem széke”. Másfelől a pogány istenségek jóindulatáért (propitiatio) felajánlott tárgyi ajándékok (ἀναθήματα) esetében használták, mint például emlékhelyek állítása, szobrok, sztélék, ivóedények, stb.¹¹ Nyelvtanilag a konkrét jelentést támogatja a szóalak -

⁸ JEWETT, Robert, *Romans. A Commentary (Hermenica)*, Minneapolis, Fortress Press, 2006, 268. Jewett kommentárjában megjegyzi, hogy a NA28 által hozott szövegváltozat redaktori módosítást őriz: a névelő későbbi, feltehetően az egyházatyáktól származó beszúrás, ami utalhat a ἡ πίστις szó hitvallási értelemben vett használatára.

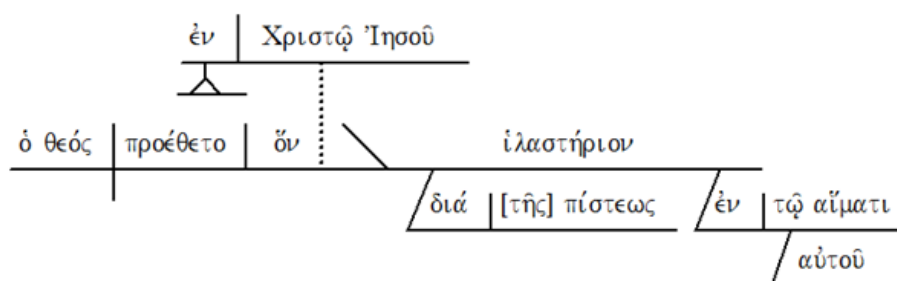
⁹ Ibid. 289.

¹⁰ A kifejezést a 4Makk 17,22 és Josephus Flavius (*Ant* 16,182) is használja. Bailey figyelmeztet, hogy a 4Makk 17,22 és a Róm 3,25a összehasonlítása a ἱλαστήριον tekintetében eltérő jelentést mutat. BAILEY, Daniel P., „Jesus as the Mercy Seat. The Semantics and Theology of Paul’s Use of Hilasterion in Romans 3:25,” *Tyndale Bulletin*, 51.1 (2000) 157–158.

¹¹ Ibid. 157. Bailey megjegyzi, hogy mivel a ἱλαστήριον (tsz. ἱλαστήρια) a hellén kultuszban „kiengesztelésre, megbékítésre alkalmas ajándékokat” jelentett, e tekintetben lehetséges forrása lehetett a Róm 3,25-ben való használatának. Maga Bailey azonban kételkedik ebben teológiai okokból: „Isten hogyan ajándékozta volna meg

τήριον végződése is, ami által a szó nem valami elvont dolgot, cselekedetet vagy élőlényt, hanem kifejezetten konkrét és élettelen dolgot jelöl. Az Újszövetségben a kifejezést a *Zsidókhöz írt levél*ben látjuk ismét (9,5), szintén technikai értelemben. A korabeli szóhasználat azt igazolja, hogy a vér jelentése nem határozta meg a ἱλαστήριον jelentését, amint azt a fordítások sugallják. A ἱλαστήριον a korban alapvetően nem jelölt élő áldozatot. Ami azonban világos, az az, hogy a vér említése indítja be az áldozati metaforát Jézus Krisztusra nézve egy Pál korában eredetileg vértelen kultuszi elemmel kapcsolatban.

A Róm 3,21–26 különösen pregnáns szótériológiai szakasz, amelyben Pál arra tesz kísérletet, hogy szinte az összes metaforát egybefűzve rámutasson Krisztus cselekedetének szabadító, üdvszerző jelentőségére, hatására. A „Krisztus vére” kifejezés szempontjából a 25. versben lévő διὰ [τῆς] πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι prepozíciós szerkezet érdekes számunkra a ἱλαστήριον, azaz a „kegyelem székével” való viszonylatban. A szakasz grammatikai térképét mutatja a következő ábra¹²:

1.Ábra: A Róm 3,25a grammatikai térképe

Az ábra alapján megállapítható, hogy a διὰ τῆς πίστεως és az ἐν τῷ [αὐτοῦ] αἵματι prepozíciós szerkezetek a ἱλαστήριον-nak mint az igével predikatív szerkezetet alkotó egységnek az azonos szinten elhelyezkedő bővítményei. A következőkben a magyar fordítások mondatelemzését tekintjük át a szóban forgó szókapcsolatokra fókuszálva:¹³

RÚF: „Őt rendelte Isten engesztelő áldozatul [az ő [vére által]] [azoknak, [akik hisznek]]”
az ő vére által (rendelte): birtokos jelzős szerkezetbe foglalt eszközhatározó
azoknak (rendelte), akik hisznek: alárendelt tagmondattal kifejtett részeshatározó

RKG: „Kit az Isten eleve rendelt engesztelő áldozatul, [hit által], [az ő [vérében]]”
hit által (rendelt): eszközhatározó
az ő vérében (rendelt): birtokos jelzős szerkezetbe foglalt komplex állapot- és tekintethatározó

SZIT: „Őt adta oda Isten [[véres] [engesztelő] áldozatul] [a hitben]”

az emberiséget (vagy önmagát) egy olyan ajándékkal, amelyet az emberek általában az isteneknek ajándékoztak.” Ezt még kiegészíti azzal, hogy a ἱλαστήριον általános használatára nem találunk párhuzamot a „törvényben és a prófétákban”, amelyekre Pál hivatkozik (Róm 3,21).

¹² Forrás: BibleWorks.

¹³ A hit- és vér-szókapcsolatokat érintő grammatikai egységeket kapcsos zárójelek jelölik. A grammatikai elemzés lektorálásáért köszönetet mondok Kardosné dr. Balogh Juditnak, az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék egyetemi docensének, aki régi egyetemi tanáromként készségesen segített.

véres (áldozatul/engesztelő áldozatul): minőségjelző
a hitben (adta oda): komplex állapot- és módhatározó

BD: „Őt adta oda az Isten [[véres] [engesztelő] áldozatul] [a hit által]”
véres (áldozatul/engesztelő áldozatul): minőségjelző
hit által (adta oda): komplex ok- és eszközhatározó

KN: „akit Isten rendelt [[vére által] történő] engesztelésül, [a hit révén]”
vére által történő (engesztelésül): minőségjelzős szerkezetbe foglalt eszközhatározó
a hit révén (rendelte): komplex ok- és eszközhatározó

STL: „Mert Isten őt tette nyilvánosan az engesztelés eszközévé [tulajdon [vérével]]
[– a hit által –],,
(tulajdon) vérével (tette): minőségjelzős szerkezetbe foglalt eszközhatározó
a hit által (tette): komplex ok- és eszközhatározó

Az elemzések mutatják, hogy grammatikailag a két szókapcsolatban az igehez határozói bővítésmény járul, amelyben az ige az alaptag. Ez feszültségben áll azzal, hogy tartalmilag a ἱλαστήριον-ról akarnak információt közölni. Emiatt a jelzős szerkezettel való fordítás jobban megfelel az eredeti közlésnek, pl. „vére által történő (engesztelésül)” (KN). Ebben az esetben grammatikailag is kifejeződik a tartalmi viszony a ἱλαστήριον-hoz mint alaptaghoz kapcsolódva. Ha viszont mindkét szókapcsolat jelzői helyzetbe kerülne, akkor nehézkesen lehetne magyarra fordítani a kifejezést, bár egy megoldás mégis mutatkozik. Figyelembe véve a ἱλαστήριον eredeti jelentését, a következő fordításváltozat lehetséges: **akit Isten kinyilvánított mint az ő vérében való, hit általi kegyelem székét* (saját fordítás). Ugyan a jelzős szerkezettel való magyarra fordítás jobban megfelel az eredeti görögben lévő grammatikai kapcsolódások és tartalmi közlés hű követéséhez, mégis érezzük a bővítésmények torlódását. Ezt a benyomást erősíti, hogy nem nagyon kínálkozik más grammatikai megoldás, ami miatt valamilyen módon vagy mértékben ne sérülne az eredeti közlés tartalma. Amint azt a fordítási megoldások mutatják, a fordítás és a maga mondatszerkesztés is befolyásolja az interpretációt.

A grammatikai torlódás a görögben is érzékelhető. A ἱλαστήριον ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι egyértelműen összetartozó szerkezet, aminek a grammatikai egységét a közbenső διὰ [τῆς] πίστεως mintha megzavarná, de legalábbis megterheli. Jewett kommentárjában Bultmann, Krauss és mások nyomán kitér rá, hogy Pál feltehetően egy őskeresztény himnusz használ fel az érvelésében, és módosítja azt a rá jellemző teológiai fordulatokkal. Eszerint a διὰ [τῆς] πίστεως beszúrása páli redakció, aminek további nyomait fedezhetjük fel a vers folytatásában, – erre ezúttal nem térünk ki –, és ez magyarázza a stilisztikai egyenetlenséget.¹⁴

Hermeneutikai rétegek pulzálása az interpretációkban

A vizsgált szakaszban Finlan szerint a „Krisztus vére” kifejezésnek az a szerepe, hogy a ἱλαστήριον képéhez kapcsolva, Krisztus halálának megtisztító és engesztelő hatása az áldozati logika mentén határozza meg az egész metaforalánc értelmezését.¹⁵ Ahogyan a ἱλαστήριον az első templom kori Engesztelés napján bemutatott áldozatban a Szentek Szentjében a vérrel való

¹⁴ JEWETT, *Romans*, 270–271.

¹⁵ FINLAN, *Problems*, 41.

meghíntés helye volt, úgy most Krisztust azonosítja ezzel a *helyel*.¹⁶ Ezen a nyomon halad Jewett is, aki szerint a Pál által felhasznált őskeresztény himnusz központi állítása az, hogy Krisztus, mint a megtisztulás, az új kezdet, az új szövetség és az isteni jelenlét *helye*, új utat biztosított az Istenhez való közeledéshez, amely túlmutat Izrael bűnein. Pál ezt aknázza ki, amikor Krisztust a *ἱλαστήριον*-nal azonosítja.¹⁷ Összhangban van ezzel Daniel P. Bailey nézete is, aki az igevers szövegkontextusát nézve arra következtet, hogy a törvényt és prófétákat alapul vevő Pál szóhasználata (*δικαιοσύνη/δικαιώω, ἀπολύτρωσις/λυτρόω*) Mózes hálaénekére utal vissza: „ὠδήγησας τῇ δικαιοσύνῃ σου τὸν λαόν σου τοῦτον ὃν ἐλυτρόσω” (Exod 15,13). A 15,17-ben elhangzó ígélet szerint a kivonulás egy új szentélyhez vezet, amelyet maga Isten hoz létre: „Beviszed, és elülteted őket örökségednek hegyén, melyet lakóhelyednek készítettél, Uram, a szent helyen, Uram, mit kezded tett szilárddá.” Az, hogy Isten kinyilvánítja Jézust, mint az új *ἱλαστήριον*-t – a szentély materiális és spirituális központját, amely Isten kinyilatkoztatásának és a bűnért való engesztelésnek egyaránt a helyszíne –, beteljesíti ezt a hagyományt.¹⁸

Az azonosításban hermeneutikailag közrejátszik a 4Makk 17 által ünnepelt mártírhalál mint az Engesztelés napi rituálé alternatívája, amelynek eredményeképpen a *ἱλαστήριον*-nal összefüggésben a himnusz Krisztus vérét hirdeti az engesztelés új intézményeként. A „vére által” vagy „vérében” (*ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι*) kifejezést az eredeti himnusztörredékben úgy kell értelmezni, hogy az egy új, *mindenki* számára elérhető engesztelési rendszer felállítására utal, nem pedig „a megtisztulás és védelem antidémonikus eszközére” vagy a bűnösök és a szeplőtelen áldozat közötti „tranzakcióra.”¹⁹ E tekintetben válik érthetővé, hogy Pál a következő fejezetben Istennek Ábrahámmal kötött, minden hívőt egybefoglaló szövetségére utal vissza.

A páli redakciót figyelembe véve a *διά [τῆς] πίστεως* beszúrás nem a *ἱλαστήριον* és a hozzá tartozó *ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι* kifejezéseket metaforizálja tovább, hanem egy Pál által szükségesnek vélt visszacsatolás, megerősítéseként a 3,22-ben elindított gondolatnak. Míg a korábbi, templomi engesztelés intézménye a zsidókra korlátozódott, és nem követelt meg különösebb

¹⁶ A Lev 16,15–22-ben leírt áldozati rituálé szerint az Engesztelő napi szertartás elsősorban a papok és a nép azon bűneinek eltörlésére irányult, amik az oltárt beszenyeyték és ezáltal a templomi szolgálatot hatástalanná tették. A megmaradt bűnöket a bűnbakra tették, majd azt a pusztába üzték (bűnbak-rítus). A keresztény tanok által befolyásolt legtöbb értelmezéssel ellentétben a templomban felajánlott engesztelés hatékony formái az égőáldozatok voltak, amelyek füstje helyreállította a kapcsolatot Jahvéval. Az állat megölése is ezt a célt szolgálta, és a vér a „megtisztításban” csupán közszerepet töltött be. Számos nem meggyőző érvet hoztak fel az ellen, hogy a *ἱλαστήριον* a római levélben a Szentek Szentjében lévő „kegyelem székére” utalna, például azt, hogy a Septuagintában található névelő nélküli forma az engesztelésre mint általában utal, hogy a római közönség nem értette volna a frigyládára való utalást, vagy hogy nem tűnik logikusnak, hogy egy személy egyszerre legyen az engesztelés helye és eszköze. JEWETT, *Romans*, 284–285. Jézusnak a „kegyelem székével” való azonosítása teológiailag nem csak Pálnál fordul elő, hanem már Alexandriai Philón is él ezzel az összekapcsolással. A Szentek Szentje leírásánál, amikor Philón a *ἱλαστήριον*-t ismerteti, a *σύμβολον τῆς ἰλεω τοῦ θεοῦ τοῦ δυνάμεως* (Móz 2,96), azaz „Isten jóságos hatalmának a jelképe” megfogalmazás arra utal, hogy Philón Isten irgalmas, kegyelmes voltából indul ki, amit etimológiailag a *ἰλεω* szóra vezet vissza. BAILEY, „Mercy Seat,” 157. A fordításban ez azonban nem látszik, mivel ott a *ἰλάσκομαι* igére való utalásként az „engesztelés” szóval találkozunk: „A frigyláda a Szentek Szentjében kapott helyet, [...] fedelét, vagyis a felső lapját a szent könyvekben az „engesztelés fedőlapját”-nak mondják. [...] minthogy az Írás leginkább egy síkidomhoz hasonlítja, mely természetfilozófiailag nyilván Isten jóságos hatalmának a jelképe [...]” (Móz 2,96) Alexandriai PHILÓN, *Mózes élete*, Ford. BOLLÓK János, Debrecen, Atlantisz, 1994, 105.

¹⁷ Jewett kimutatja, hogy a himnusz feltehetően hellenisztikus keresztény körből származik, és burkolt kritikát fogalmaz meg a korban a szaduceusok irányította templomkultusszal szemben. A qumráni *Templomtekercs* (11QT) és a *Jubileumok könyve* (1,29; 4,24–26) is rögzíti az Isten által megtisztított, új szentély eljövételét, ami a korban felerősödött eszkatologikus váradalmakat tükrözi. JEWETT, *Romans*, 286–287. A folytatásban látjuk, hogy Daniel P. Bailey az Exodus 15 ígéletére való visszautalásával is erre a következtetésre jut.

¹⁸ BAILEY, „Mercy Seat,” 157.

¹⁹ JEWETT, *Romans*, 287. Az engesztelés tranzakcionális megközelítéséről ld. bővebben: Morna D. Hooker, „Interchange and Atonement,” *BJRL* 60 (1978), 62–81.

hitbeli cselekedetet a befogadóktól, addig az új lelki szentély, amelyet azok jelölnek, akik részt vesznek az új szövetség vérében való asztalközösségben (1Kor 11,24–25), nyitva áll *mindenki* előtt, aki hisz, *különbség nélkül* (Róm 3,22).²⁰ Ebben a következtetésben eligazító megjegyzése Jewettnek, hogy a korban a πίστις/πιστεύω – és ennek megfelelően a πιστ- tövből képzett alakok, kifejezések a megtértek közösségében való részvétel tágan értelmezett zsargonjaként voltak használatban,²¹ mintegy ekkleziológiai vonatkozásban. Ezt a gyakorlati szempontot erősíti, hogy a görög-római vallásban is széles körben használták a πιστ- tövű szavakat, amelyek az istenekben, a csodákban vagy a kinyilatkoztatásban való hitre utaltak.²² Pál szándékolt szóhasználata tükrözi azt az alkalmi helyzetet, hogy a levelével egy hellenisztikus keresztény gyülekezetet szólít meg, akik missziós beszédként értelmezheték mondanivalóját, amit Pál „az ő nyelvükön” mond el, és nem egy rendszeres teológiai értekezést ír.

A hit- és vér-szókapcsolatok viszonyának elemzésében Teresa Morgan olvasata figyelemre méltó érveléssel egészítheti ki az eddigi vizsgálódásunkat a „Krisztus vérére” vonatkozóan. Morgan a πίστις jelentéséről szóló monográfiájában megállapítja, hogy a szó általános használata a korban – zsidó és görög-római körökben is – bizalmi kapcsolatot kifejező funkcióban, és ennél fogva kölcsönösséget feltételező, „bilaterális” módon történik.²³ A szó szemantikai mezőjébe a következő jelentéseket gyűjti: „bizakodás” (trust), „megbízhatóság” (trustworthiness), „tisztesség” (honesty), „hitelesség” (credibility), „hűség” (faithfulness), „jóhiszeműség” (good faith), „bizalom” (confidence), „biztosíték” (assurance), „zálog” (pledge), „garancia” (guarantee), „hitel” (credit), „bizonyíték” (proof), „hihetőség” (credence), „hit” (belief), „bizalmi helyzet/bizalmi meghatalmazás” (position of trust/trusteeship), „jogi meghatalmazás” (legal trust), „védelem” (protection), „biztonság” (security), továbbá a görög retorikában és filozófiában használata előfordul mint „érv”, „bizonyíték”.²⁴

Morgan is összeköti a 3,22-ben említett διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ és a 3,25-ben megismételt διὰ [τῆς] πίστεως prepozíciós szerkezeteket, ami által a szótériológiai érvelés egy jellegzetesen páli metaforakomplexumként tornyosulhat előttünk. Morgan érvelése nyomán összegző jelleggel megállapíthatjuk, hogy a hit-szókapcsolat összesen három ágenst von egységbe a reciprocitás dinamizmusában: Istent, Krisztust és a hívőket. Míg ennek a tanulmánynak a kereteiben nem térhetünk ki arra a bőséges szakirodalomra, ami a πίστις Χριστοῦ genitivusi értelmezéseivel foglalkozik, annyit érdemes megjegyeznünk, hogy Morgan az érvelését a πίστις szónak a korban bevett szociokulturális használatából, mint objektív kiindulási pontból igyekszik felépíteni. Ebben az a megfontolás vezérli, hogy megpróbálja kiküszöbölni a hitnek az utókor által intellektualizált és dogmatizált felfogását.

A páli szótériológiai metaforakomplexum kohézióját Morgan nézete szerint az adja, hogy a 22. versben a πίστις szó nem csak Krisztusra nézve fontos, hanem a szónak a korban bevett jelentésében jelölheti a δικαιοσύνη θεοῦ (Isten igazsága, igaz volta) „biztosítékát” vagy „zálogát” is, amelyet Krisztus az üdvösségben aktív közvetítőjeként önmaga felajánlásával, azaz „a vérevel” ad/hitelesít a hívőknek. Ez a „biztosíték” a πίστις gyakorlásában realizálódik, ami által az

²⁰ Ibid. 288.

²¹ Ibid. 276–277.

²² Ibid. 279.

²³ MORGAN, TERESA, *Roman Faith and Christian Faith. Pistis and Fides in the Early Roman Empire and Early Churches*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 290. MORGAN, *Roman Faith*, 7–14 ismerteti a szakirodalmi álláspontokat a πίστις használatáról zsidó, keresztény és hellenisztikus vonatkozásban, és a „πίστις-nyelv” szociokulturális jelentőségét hangsúlyozza.

²⁴ Ibid. 7. A latin fides-szel való összevetésben Morgan megállapítja, hogy a görög πίστις-szel a jelentések és a használat átfedésben voltak, egymásnak megfeleltethetőséget mutattak.

emberek Isten előtti státusza „igazzá lesz” (δικαιοῦμενοι/δίκαιοι).²⁵ A szóhasználatban mutatózó páli sűrítés a πίστις szó jelentésbővülését eredményezi szótériológiai irányban, mely azonban lexikológiailag nem jelentős a szónak korban bevett használatát tekintve.²⁶

Morgan érvelése a *reifikáció* metarelációs fogalmára épül. A *reifikáció* a logika formális nyelvének leírásában használt relációelmélet egyik alapfogalma. Eszerint egy relációt kifejező absztrakt fogalom dologi értelemben, mintegy tárgyiasítva kerül alkalmazásra. Ekkor az eredetileg bináris relációnak csak az egyik relátumát látjuk, tehát a művelet során információvesztés történik.²⁷ Morgan nézete alapján felfedezhetjük, hogy a πίστις szónak kulcsszerepe lehet a „Krisztus vére” kifejezés szótériológiai jelentésének kibontásában, amennyiben a „zálog”, „biztosíték” jelentéstartalmakra gondolunk, ami a bizalom és hűség absztrakt fogalmainak reifikált, vagyis konkrétumként való megragadása. Így a következő olvasatot javasolja: „akit Isten engesztelő áldozatul helyezett előre – a zálog által, amit a vérével [?] biztosított”.²⁸ Eszerint Pál Krisztus vérére a πίστις mintegy „megtestesüléseként”, reifikátumként használja.

Bár Morgan érvelése a páli szótériológia szélesebb összefüggésében helytálló a reifikációra vonatkozóan, itt mégis logikai félresiklást érzékelhetünk, mivel mintha figyelmen kívül hagyná, hogy a 25. versben a két prepozíciós szerkezet nem kapcsolódik össze grammatikailag. Ezt az elsiklást elfedi a gondolatmenet folytatása, amelyben Morgan a „zálog”, „biztosíték” jelentésen továbbhaladva összekapcsolja a πίστις-t a διαθήκη (szövetség) szóval,²⁹ ami a páli teológiának az egyik sarokköve. Morgan elképzelhetőnek tartja a két kifejezés jelentésének egymásba csúsztathatóságát a szóhasználatban. Az összekapcsolás nem tűnik alaptalannak, ha a két szó relációs működését és szemantikai terét nézzük, valamint azt, hogy a szövetség az 1Kor 11,25-ben a vérről összefüggésben van említve. Amennyiben tehát a πίστις-t az Isten, Krisztus és a hívők közötti bizalom kölcsönös és dinamikus kapcsolatára értjük (ezáltal a genitivusi értelmezések nyitva maradhatnak), amely a Krisztus vérében válik megragadhatóvá, mint zálog vagy biztosíték, és amely összeköti őket a zálog által kialakított kötelekben közösséggé,³⁰ úgy a vérben mint reifikátumban a páli szövetségteológia is relátumként jelenik meg.

Az ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι reifikátum megidéz egy másik, szintén jellegzetesen páli alapvetést, az ἐν Χριστῷ-t, ami hasonlóan reifikációs képződmény, és ekkleziológiai jelentése mellett szótériológiai értelemben is igen hangsúlyos Pálnál. A hit- és vér-szókapcsolatokat a ἱλαστήριον vonatkozásában az ἐν Χριστῷ páli koncepciója fogja egybe. A reifikáció révén a vér a hűség (és új szövetség?) absztrakt fogalmának tárgyiasított kiábrázolása lesz, amiben Krisztus egy helyé válik, amiben a bűntől való megtisztulás és a megigazítás aktusa megy végbe, és amiben az Istennel való kapcsolat és közösség realizálódik. Látható, hogy Morgan tulajdonképpen ugyanarra a következtetésre jut el, mint Finlan, Jewett vagy Bailey, azzal együtt, hogy az érvelésének vannak megkérdőjelezhető pontjai.

Következtetések

---

²⁵ Ibid. 290.

²⁶ Ibid. 13.

²⁷ A definíciót kifejtve ld. bővebben: RUZSA Imre: *Bevezetés a modern logikába*. 2000, Osiris Kiadó.

²⁸ „whom God put forward as an expiatory offering—through the pledge/assurance he secured by (?) his blood” MORGAN, *Roman Faith*, 291.

²⁹ Ibid. 291–292.

³⁰ Ibid. 13.

Az áldozati metafora jelentőségét mutatja Pálnál, hogy a „Krisztus vérére” való utalást Pál elengedhetetlennek érzi. Krisztus vérének említésével az áldozati metaforára építve vagy azt „felmutatva” fogalmazza meg szótériológiáját, melyben a saját kifejezésekkel (διὰ τῆς πίστεως, ἐν Χριστῷ, ἰλαστήριον, stb.) körbepátyázott sajátos teológiai koncepció (megbékélés) mentén ez a kép is új jelentésárnyalatot kap. Mivel a Krisztus véréről szóló részek jellemzően őskeresztény formulák beemelése az érvelésbe, ezért arra következtethetünk, hogy Krisztus engesztelő áldozatként való felfogása, azonosítása igen korán megjelenhetett. Egyfelől ennek kibontakozását látjuk a jánosi teológiában, valamint a *Zsidókhöz írt levél* is ennek a teológiai irányzatnak az erőteljes lenyomata (amely már páli vonásokat is hordoz). Ezzel szemben a páli megközelítés, a Krisztusban való új teremtést, valamint ekkleziológiai és szótériológiai értelemben is a participatorikusságot hangsúlyozza. Ez fejeződik ki a „Krisztus vére” szókép használatában. Ezt mutatta, hogy Pál a vér és a ἰλαστήριον felemlítésével ismert kultikus fogalmakat új jelentésben erősít meg, kihasználva azok áldozati kultuszi vonatkozásukat, hermeneutikai rétegzettségüket mind a zsidó, mind a hellén kultúrában. Valamint ezt mutatta a liturgiai szövegek céljának megfelelő tovább szerkesztése is (a páli redakció a πίστις-nyelvezet használatával), és a reifikáció mint logikai eszköznek a stilisztikai eszközként való alkalmazása.

Figyelemre méltó, hogy amikor Pál őskeresztény liturgiai szöveget emel be az érvelésébe, akkor egyfelől apostoli tekintélyével legitimálja azok hitelességét, másfelől viszont ezzel feszültségbe is helyezi saját szótériológiai koncepcióját. Ennek oka, hogy az áldozati metafora olyan vetületét erősíti fel³¹, ami a szótériológiai felfogások vegyülését eredményezi, megzavarja a páli metaforakomplexum egyensúlyát, ami alapvetően a megbékélés személyes tapasztalatásából³² merít. Ez magyarázza a Róm 3,25a fordításaiban megjelenő Krisztus–ἰλαστήριον–engesztelő áldozatnak a páli teológiai hangsúlyt félrebillentő azonosítását. A kánon létrejöttével ez a tendencia még inkább felerősödött, mivel a szövegek egymás mellé kerülésével az olvasó számára az egyes teológiai irányzatok, „iskolák” közötti határok elmosódtak, idővel jelentőségüket veszítették.

BEFEJEZÉS

Összességében megállapíthatjuk, hogy a „Krisztus vére” szókép denotatív és konnotatív jelentésköreinek kibontása, feltárása, rávilágíthat arra a gazdag hatástörténeti rétegzettségre, amiből a keresztény engesztelőtan építkezett a történelem során.³³ A mai keresztények számára az engesztelőteológia az évszázadok, évezredek során távolba vesző, és egyúttal leegyszerűsítő megfogalmazást nyújt: Jézus keresztthalála a „bűneinkért bemutatott végső áldozat”, egy meg-

³¹ Pl. helyettesítés, bűnbak stb. Feltételezhető, hogy a Krisztust helyettes áldozatként való magyarázat is korán megjelent. Ezt támasztja alá az a feltevés, hogy Pál folyamatosan használja az *értünk*-szószerkezetet, ami szintén egy őskeresztény hitvallási formulának a felhasználása: Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν. JEWETT, *Romans*, 361. Jewett a helyettes áldozati és participatorikus felfogásokat KERTELGE, Karl, *Das Verständnis des Todes Jesu bei Paulus*, Freiburg, Verlag Herder, 1976, 123–124-re és POWERS, Daniel, *Salvation through Participation. An Examination of the Notion of the Believers' Corporate Unity with Christ in Early Christian Soteriology (Contributions to Biblical Exegesis & Theology 29)*, Leuven, Stirling, Peeters Publishers, 2002, 233-ra hivatkozva tárgyalja.

³² JEWETT, *Romans*, 366 Seyoon Kim meglátását tartja relevánsnak, mely szerint Pál szótériológiájában döntő újítás, hogy az engesztelő halál úgy értendő, mint ami az embereket Istennel való kiengesztelődesre készíteti, valószínűsíthetően Pál megtéréséhez kapcsolódik. Kim felvetésének megvan az az előnye is, hogy megmagyarázza, miért korlátozódik a megbékéltetés a páli hagyományra. Ld. KIM, Seyoon, *The Origin of Paul's Gospel*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1984, 13–20, 312–15.

³³Hatástörténet: a hagyomány megközelítésének, hozzáférhetőségének közege. Kulcsár-Szabó Ernő http://users.atw.hu/negyese/egyeb/irodalomtudomany/kulcsar%20szabo%20erno/historik/historik_2.htm

mentő cselekmény, melyben „Isten haragja elégtételt nyert” a bűn nélküli Megváltó véráldozatának hatékonysága által.³⁴ Kérdés, hogy hogyan tudunk mai keresztényként ehhez kapcsolódni, anélkül, hogy egy pillanatra is megkérdőjeleznénk Krisztus vérenek jelentőségét, amit viszont minden teológiai irányzat döntőnek tartott. Egyetértünk Finlan nézőpontjával, aki szerint az inkarnáció a kulcs: a megtestesülés nélkül nincs kereszténység. Az inkarnáció tényéből kiindulva tekint a keresztény engeszteléstán rétegzettségére, sokoldalúságára: „Az engesztelési tanítások csupán szubjektív képződmények, amelyek a központi felismeréshez – a megtestesüléshez – kapcsolódnak. Miért fontos, hogy ez az *egy* meghalt? Azért, aki az a személy volt és ma is az: az egyedülálló isteni Fiú.”³⁵

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] BAILEY, Daniel P., „Jesus as the Mercy Seat. The Semantics and Theology of Paul’s Use of Hilasterion in Romans 3:25,” *Tyndale Bulletin*, 51.1 (2000) 155–158.
<https://doi.org/10.53751/001c.30287>
- [2] DAVIES, William David, *Paul and Rabbinic Judaism. Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, Philadelphia, Fortress Press, 1948¹, 1980⁴.
- [3] DUNN, John, *Covenant and Sacrifice in the Letter to the Hebrews*, SNTS 75, Gen. ed. THRALL, Margaret E., Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- [4] FERGUSON, Jenna LaRae, „The Blood of Christ and the Metaphor of Sacrifice in Paul’s Letter to the Romans,” Conference Paper, *Blood in the Abrahamic Religions Conference*, 2016.
- [5] FINLAN, Stephen, *The Background and Contents of Paul’s Cultic Metaphors*, SBL 19, Leiden, Boston, Brill, 2004.
- [6] FINLAN, Stephen, *Problems with Atonement. The Origins of, and Controversy about, the Atonement Doctrine*, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2005.
- [7] FINLAN, Stephen, „Sacrificial Images in the New Testament”, *Svensk Exegetisk Arsbok* (2013), 57–86. <https://doi.org/10.58546/se.v78i1.15481>
- [8] FINLAN, Stephen, „Spiritualization of Sacrifice in Paul and Hebrews”, in EBERHARDT, C. ed., *Ritual and Metaphor* (Atlanta, 2011), 83–97.
- [9] HOOKER, Morna D. „Interchange and Atonement,” *BJRL* 60 (1978), 62–81.
- [10] JEWETT, Robert, *Romans. A Commentary (Hermeia)*, Minneapolis, Fortress Press, 2006.
- [11] KERTELGE, Karl, *Das Verständnis des Todes Jesu bei Paulus*, Freiburg, Verlag Herder, 1976.
- [12] KIM, Seyoon, *The Origin of Paul’s Gospel*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1984.
- [13] KULCSÁR-SZABÓ Ernő, ParadoxHatóstörténet és metahistória. Hozzáférhető-e a történetiség?
http://users.atw.hu/negyese/egyeb/irodalomtudomany/kulcsar%20szabo%20erno/historik/historik_2.htm
- [14] MILGROM, Jacob, „The Paradox of the Red Cow,” *Vetus Testamentum*, XXXI, 1 (1981), 62–72.

---

³⁴FERGUSON, Jenna LaRae, „The Blood of Christ and the Metaphor of Sacrifice in Paul’s Letter to the Romans,” Conference Paper, *Blood in the Abrahamic Religions Conference*, 2016, 1.

³⁵ Finlan, *Problems*, 4.

- [15] MORGAN, Teresa, *Roman Faith and Christian Faith. Pistis and Fides in the Early Roman Empire and Early Churches*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
- [16] Alexandriai PHILÓN, *Mózes élete*, Ford. BOLLÓK János, Debrecen, Atlantisz, 1994.
- [17] POWERS, Daniel, *Salvation through Participation. An Examination of the Notion of the Believers' Corporate Unity with Christ in Early Christian Soteriology (Contributions to Biblical Exegesis & Theology 29)*, Leuven, Stirling, Peeters Publishers, 2002.
- [18] SANDERS, E. P., *Paul and Palestinian Judaism*, Philadelphia, Fortress, 1977.

Bibliafordítások: www.szentiras.hu

Görög szöveg (BGT) és grammatikai ábra: BibleWorks